

УГОРСЬКИЙ ФАКТОР У СТВОРЕННІ СЛОВАЦЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ 1919 РОКУ

Бердар Яна Петрівна

аспірантка кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

E-mail: yanaberdar@gmail.com

http://orcid.org/0000-0002-4741-1638

У даній статті прослідковано ситуацію, яка склалась на словацьких землях в 1919 р. Авторка пропонує підхід, що відходить від домінуючих в радянській історіографії оцінок маріонеткового державного утворення у вигляді Словацької Радянської Республіки. Надається спроба розгляду даних політичних процесів через призму намагань Угорщини утримати словацькі землі у сфері свого впливу. Обґрунтовано бажання Угорщини до відновлення історичних кордонів й акцентовано на відсутності об'єктивних можливостей Будапешта до реалізації цього плану. Авторка наголошує на самосвідомості словаків та зближенні їх з чехами, що знайшло своє відображення в Мартинській декларації. Значна увага в роботі приділена питанню створення Угорщиною ідеологічного підґрунтя до втримання словаків в своїй політичній орбіті. На підставі аналізу документів та опрацювань інших авторів доводиться тривале планування Будапештом цієї акції. У статті значну увагу приділено військовому конфлікту Угорщини, Румунії та Чехословаччини, а також впливу на нього країн Антанти. Розглядається процес проголошення Словацької Радянської Республіки 16 червня 1919 р. у Пряшеві. Звертається увага на підготовку цього процесу як частини зовнішньої політики Угорської Радянської Республіки. Аналізується, що угорський націоналістичний чинник переважав класові погляди угорських соціалістів. У статті дається характеристика головним реформам новоствореної держави, передусім значенню мовної політики, експропріації майна та створенню органів правопорядку. Звертається увага на роль періодичних видань та їх мовну політику. На завершення доводиться залежність Словацької Соціалістичної Республіки від УРР, характеризуються останні дні її існування. Підводиться підсумок, що подібний швидкий курс соціалістичного устрою був приречений на провал через відсутність соціальної підтримки з боку словацького населення на несприятливі міжнародні фактори.

Ключові слова: Словацька Радянська Республіка, Угорська Радянська Республіка, Чехословаччина, Біла Кун, Михай Карої, Антонін Яноушек, Червона Армія.

Постановка проблеми. Після Першої світової війни сформувалася нова політична карта Центральної та Східної Європи. У 1918 – 1919 рр. в результаті розпаду Австро-Угорської та Російської імперій, а також значного ослаблення Німеччини в регіоні виникло вісім нових держав: Австрія, Угорщина, Чехословаччина, Польща, Литва, Латвія, Естонія та Фінляндія. Однак крім відродження національної самосвідомості, з'явилися й інші тенденції в політиці, зокрема радикалізація робітничого руху привела до низки революцій в Центральній та Східній Європі. Натхненні успіхом більшовиків в Росії, активізувалися місцеві комуністичні партії. Як наслідок – на політичній карті регіону в 1919 р. на короткий час виникли Баварська Радянська Республіка, Угорська Радянська Республіка, Бременська Радянська Республіка, Фінляндська Соціалістична Робітничая Республіка та Словацька Радянська Республіка (далі – СРР).

Серед радянських республік в Центральній та Східній Європі особливе місце займала саме СРР. Її утворення в 1919 р. мало на меті утримати словаків в орбіті угорської політики та не допустити їх союзу з чехами. Появу СРР радянські вчені оцінювали виключно позитивно, акцентуючи увагу на тому, що це був перший досвід створення пролетарської держави в Чехословаччині, а її історія стала «школою пролетарської революції, школою пролетарського

інтернаціоналізму» [Мар'яна, 1970, с. 12]. Звісно, що нині ці оцінки є застарілими та потребують перегляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історіографії зазначена проблема висвітлена неоднозначно. У зарубіжній історіографії питання становлення Словацької Радянської Республіки розглядається переважно в контексті висвітлення зовнішньополітичних та внутрішньополітичних подій. В працях М. Віктора [Vietor, 1969], Я. Шолца [Šolc, 1969] була подана оцінка значення створення першої радянської держави на території Чехословаччини. Окремі аспекти досліджуваної теми в Словаччині та Чехії вивчали Л. Тайтак [Tajták, 1972], Й. Клімко [Klimko, 1979], Я. Рихлік [Rychlík, 1997], М. Адам [Ádám, 1999], Ї. Деймек [Dejmek, 2001], М. Гронські [Hronský, 2001], С. Ірманова [Irmanová, 2002], І. Ромшіч [Romsics, 2006], М. Мігела [Michela, 2009] тощо.

В чеській науці окремі аспекти питань окресленої проблематики знаходимо в фундаментальній праці М. Госіоровського «До історії словацького робітничого руху» [Госіоровський, 1954]. Один з розділів праці присвячений Словацькій Радянській Республіці.

Варті уваги статті таких істориків, як Л. Голотік [Holotik, 1975] угорських – Е. Кіслінг [Kissling, 1969], словацьких – І. Кучма [Kuřma, 1989], П. Шворц

[Švorc, 1999], М. Дуришин [Đurišin, 2010], М. Фурманік [Furmanik, 2014], М. Шмігель [Шмігель, 2017], Я. Джуйко [Džujko, 2019], білоруських – О. Пеганов [Пеганов, 2013]. Дослідження зазначених істориків базовані на архівних документах, ґрунтовно аналізують дане питання в контексті історії Словаччини, однак вони не акцентують увагу на діяльності органів радянської влади в Словаччині в 1919 р. і впливу угорської дипломатії.

Щодо радянської історіографії, то деякі питання розкрито в статтях В. Мар'їної [Мар'їна, 1959; 1970] та В. Худанича [Худанич, 1983]. Здебільшого дана проблематика розкривається заангажовано, аполітизує угорські військові дії, виставляючи їх рятівниками словацьких пролетарів від капіталістів. В сучасній російській історіографії питання проголошення СРР висвітлено в статті І. Дубровіна [Дубровин, 2018].

Щодо українських істориків слід згадати О. Кравчука [Кравчук, 2007], в праці якого розкрито особливості політики Чехословаччини щодо Словаччини, та І. Шніцера [Шніцер, 2014], який висвітлює місце й роль Мартинської декларації в історії словацького народу. Однак, комплексні дослідження з окресленої нами проблеми в українській історіографії відсутні.

Головною метою авторки є дослідити угорський чинник у створенні Словацької Радянської Республіки. Вирішення цього завдання передбачає акцент на розв'язанні кількох завдань: з'ясувати роль проугорських організацій та мовного фактору у створенні СРР; розглянути політичний процес становлення даної держави; дати характеристику найголовнішим її реформам, здійсненим за угорським зразком.

Виклад основного матеріалу. Кінець Першої світової війни переважна більшість населення сприйняла у всій Європі з ентузіазмом та радістю, однак переможені держави не змирились з новим розкладом сил. Угорщина не полишала спроб посилити свій політичний вплив у регіоні Центральної Європи. Кілька місяців Словаччина брала участь у битвах Угорщини з чехословацькою армією. Нарешті, завдяки військовим та дипломатичним зусиллям лідерів Чехословацької Республіки, Словаччина була включена до складу Чехословаччини. Однак напруженість між Угорщиною та Чехословацькою Республікою продовжувалась навіть тоді [Furmanik, 2014, s. 135].

Зазіхання на Словаччину могли мати успіх тільки після створення угорцями певної соціальної бази на словацьких землях. Словацький історик Ладислав Тайтак вказує на пряму директиву угорського уряду М. Карої про створення угорських національних рад на території Словаччини. Ці організації спирались на владні органи і унеможлилювали політичні рухи та виступи в духовно-демократичному аспекті. Однак чи не головним їх ідеологічним вектором було створення серед словацького народу думки про братську спільноту двох народів та втримання Словаччини в політичній орбіті Угорщини [Tajtak, 1972, s. 31–64].

30 жовтня 1918 р. на зборах Словацької національної ради у Мартині було прийнято декларацію словацького народу, яка проголосила словаків частиною «чехословацької нації» у культурному, мовному й історичному аспектах та висунула вимогу «необмеженого права на самовизначення на основі цілковитої незалежності» [Martinska deklaracia, 1998, S-513-514]. Як відзначає історик І. Шніцер, Мартинська декларація 1918 року стала головним документом, який заявляв про розірвання союзу словаків з Угорщиною та санкціонував новий союз з чеським народом. Тим самим декларація стала однією з конституційних основ нової чехословацької держави [Шніцер, 2014, с. 31].

У відповідь на ці події, офіційний Будапешт запропонував словакам створення нової імперії з певною автономією для словаків. Також розглядався варіант спільного парламенту в центрі Будапешта, членами якого були б представники Словацької національної ради, але М. Годжа та представники СНР відхилили цей проєкт [Đurišin, 2011, s. 96].

Ще однією спробою повернути «братній народ» до Угорщини можна вважати створення 9 листопада 1918 року в Ужгороді Угорської національної ради. Вона оголосила про зв'язок від імені українського народу з Угорською демократичною республікою, а також вірність цілісності Угорщини. До цього собору долучився також пражський єпископ Новак, але їх орієнтація на Угорщину не зустріла підтримки місцевого населення [Tajtak, 1972, s. 94].

Подібні ідеологічні впливи мали конкретну теоретичну базу. Варто зокрема згадати поета, архіваріуса з Пряшева та редактора журналу «Наша застава» Віктора Дворчака, який ще в 1906 р. розвинув ідею особливої східнославацької нації, яка була етнічно та мовно відмінна від західних та центральних словаків. Політичним аспектом цієї ідеї була теза про відсутність власного національного життя східнославацької групи і їх приналежність радше до Угорщини та угорської культури [Švorc, 1999, s. 48]. Результатом стало проголошення В. Дворчаком 11 грудня 1918 р. Східнославацької народної республіки в м. Кошице, яка мала так чи інакше зберігати тісні зв'язки з Угорщиною. Окрім нього, проголошення республіки підтримали адвокат Кароль Булісса, євангельський декан Лайош Ліптай та Штефан Маргорін, священник з Гонтяньське Немце – представник словаків із центральної та західної частини країни. Республіка проіснувала трохи більше 2 тижнів, поки у м. Кошице не були введені чехословацькі війська [Michela, 2009, s. 27].

Критичним моментом, який виступив катализатором наступного конфлікту, було захоплення більшовиками на чолі з Б. Куном влади в Угорщині та проголошення Угорської Радянської Республіки (далі УРР) 21 березня 1919 р. Можна вважати слушною думку про те, що соціалісти досягли успіху лише завдяки підробленому листу президента Карої, в якому той відмовлявся від свого уряду на користь пролетаріату Угорщини. Єва Ірманова, однак сумнівається не тільки в тому, що Карої підписав цей документ, але і що взагалі бачив його [Irmanová, 2002, s. 118–119].

Радянська влада в Угорщині відхилила не тільки ультиматум Антанти [Лебов, 1959, с. 86], а й приступила до формування нової Червоної армії. Разом з тим міністр закордонних справ Б. Кун не наполягав на збереженні територіальної цілісності Угорщини, а пропонував визначити її нові кордони за допомогою плебісцитів. Передбачалось, що одночасно з цими пацифістськими деклараціями відбудеться організація спільних військових операцій армій УРР і Радянської Росії проти Румунії і Чехословаччини [Пеганов, 2015, с. 565].

Прокламація «Всім!», датована 22 березня 1919 р., красномовно свідчила про подальші наміри УРР. У ній Революційний уряд заявляв, що «він створить могутню пролетарську армію, за допомогою якої посилить диктатуру праці та сільського господарства не тільки проти угорських капіталістів та землевласників, але і проти румунських боярів та чеської буржуазії» [Slovenská republika rád. Dokumenty, 1970, s. 38].

Виникнення УРР призвело до активізації революційного руху в Словаччині. Словацьке населення відмовлялось йти на призовні пункти для відбудови військової повинності. Ймовірно, угорська пропаганда щасливого радянського життя набирала популярності. В деяких місцях новобранці йшли в гори й створювали збройні партизанські загони (Рожнява). Почастішали випадки нападів на військові гарнізони. Радянська історіографія стверджує, що виступи словацького населення не припинялись і були спричинені крайнім невдоволенням словацького народу через голод, безробіття, низьку заробітну плату та встановлений режим воєнної диктатури [Мар'яна, 1970, с. 5]. Можемо погодитись, що активізації революційного руху в Словаччині посприяла й діяльність представників словацької секції Комуністичної партії Угорщини. Представником словацької секції став А. Яноушек. Після об'єднання комуністичної та соціал-демократичної партій Угорщини в єдину соціалістичну партію, була створена єдина словацька секція цієї партії. В квітні 1919 р. з ініціативи А. Яноушека була організована чеська секція, яка разом з словацькою були об'єднані в чехословацьку секцію [Мар'яна, 1970, с. 6].

Проголошення УРР закономірно змусило Чехословаччину провести мобілізацію і в Словаччині. На нашу думку, словацький народ був невдоволений перш за все втомою від війни. Окрім цього, примусова мобілізація йшла гостро в розріз з гаслами про право на самовизначеність Словаччини. Не варто відкидати й успішність угорської пропаганди, завдяки якій багато словаків відчували культурну близькість з Будапештом, а не з Прагою.

25 березня в Чехословаччині було введено стан облоги, скасована свобода слова, друку та різного роду зібрання. Частина представників лівих соціал-демократів була заарештована 25 березня 1919 р. в Братиславі, 28 березня – в Кошице, 29 березня – в Лученці та був поміщений в контрреволюційний табір в Ілаві [Мар'яна, 1959, с. 344].

Однак кампанія по зриву зближення чехів та словаків й під іншими гаслами. Зокрема, активну участь у цьому взяли й німці-спіши, які відстоювали

тезу про те, що за попередні століття все в Спіші було побудовано німцями. Організаційним центром цього руху був Кежмарок, де була створена Німецька національна рада та прийнято резолюцію, згідно з якою населення історичної області Спіш мала залишатись в угорській державі або проголосити незалежну республіку Спіш [Tajtár, 1992, s. 32].

Попри запевнення уряду щодо невтручання в справу Угорщини, 7 квітня чехословацький міністр національної оборони, лідер соціалістичної партії В. Клофач, після наради з головою місії Антанти генералом Сметсом, видав секретний наказ генералу Піччіоні та генералу Еннок, земському військовому командуванню в Кошицях, про те, щоб війська, підтягнуті до чехословацько-угорської демаркаційної лінії були приведені в бойову готовність. В наказі підкреслювалось, що чехословацькі війська повинні бути готові до вторгнення на угорську територію, яке невдовзі мало бути здійснено спільно з румунською і сербською арміями. Після початку кампанії Генерал Еннок мав налагодити зв'язок з румунською армією, що наступатиме зі Сходу [Госіоровський, 1954, с. 116].

16 квітня 1919 р. війська Румунії розпочали бойові дії проти УРР, а 20 квітня під керівництвом полковника А. Штромфельда Червона Армія Угорщини розпочала бойові дії проти Чехословаччини. Наступ розвивався добре, що створило загрозу для румунської армії. Чехословацька армія приєдналась до румунської тільки 27 квітня 1919 р. Вона рушила на м. Мішкольц і приблизилась до вугільного басейну Шалготар'ян [Худанич, 1983, с. 134]. Нездатність Угорщини чинити опір змусила Б. Куна 1 травня 1919 р. прийняти вимоги Антанти. Задовольнивши свої претензії, Великі держави направили до Угорщини запрошення на Паризьку мирну конференцію на 15 травня 1919 р. Того ж дня Б. Кун відправив телеграму чехословацькому, румунському та сербському урядам, де без заперечень визнавав їх «територіально-національні» вимоги [Adam, 1999, old. 288]. Мало того, Б. Кун пропонував Т. Масарику укласти договір про вільний транзит транспорту, а також договір про охорону національних меншин [Dejmek, Kolář, 2001, s. 304]. Звісно, це не означало, що Угорщина повністю і безапеляційно приймала новий розклад сил в Центральній Європі.

Тим часом чехословацькі та румунські війська продовжували наступ, зайнявши Підкарпатську Русь, м. Мішкольц і вийшовши до р. Тиса. Так і не отримавши відповідь Антанти, 10 травня 1919 р. угорське військо почало контрнаступ проти румунів. Як наслідок, УРР стала розглядатись як «агресор», і запрошення на Паризьку мирну конференцію втратило силу [Romsics, 2006, s. 136].

В середині травня становище на чехословацько-угорському фронті змінилось. Угорська ЧА була поповнена робочими батальйонами, бойовий дух її був піднесений. Невдовзі територіальна цілісність Чехословаччини була поставлена під загрозу діями УРР, яка 20 травня 1919 р. розпочала контрнаступ на чехословацькому фронті, прорвала його і здійснила Північний похід, в результаті якого були звільнені

південна та південно-східна частина Словаччини [Rychlík, 1997, s. 530].

Здавалося, ніщо не зупинить угорську армію під час її «Північного маршу». На західній частині фронту Червона Армія досягла успіху в перший тиждень червня, попри завзятий опір 2-ї полковницької дивізії. Найбільш різко ситуація змінилась на східному фронті, де 6 червня більшовикам без бою здали Кошице, а через три дні червоний прапор височів вже і над м. Пряшів. До кінця першої декади червня угорські війська досягли Бардейова і майже дійшли до польського кордону [Hronský, 1998, s. 176–179].

Для підняття боєздатності чехословацької армії було прийнято рішення про зміну командування. Франція, налякана успіхами угорської ЧА, взяла керування чехословацькою армією у свої руки. 24 травня 1919 р. між чехословацьким та італійським урядами була укладена угода про відкликання генерала Піччіоні та всіх італійських офіцерів на батьківщину, на чолі чехословацької армії були поставлені французькі офіцери. 20 травня генерал Пелле був призначений начальником генерального штабу чехословацької армії, а 4 червня декретом президента – головнокомандуючим всієї чехословацької армії. На чолі військ, діючих в Словаччині, були поставлені генерали Міттельхаусер, Хаборд і Шуллер [Мар'яна, 1959, с. 349].

Маємо зауважити, що вступ угорського війська на територію Словаччини спровокував для Б. Куна та його оточення складну дилему. Потрібно було уникнути клейма агресора та завойовника на міжнародній арені, але разом з тим й зберегти вірність командного штабу, більшість якого прийняла сторону революції тільки через ідею відбудови великої Угорщини.

Прорадянська історіографія зображує радість словаків при вступі угорських військ до Кошице і Пряшева. Однак, на нашу думку, населення було радше невдоволене соціальним аспектом життя, ніж входженням до складу чехословацької держави. Звичайно, Червону Армію могла вітати частина старої угорської повітової адміністрації, чий позиції після 1918 р. похитнулись, однак сумнівним видається твердження про те, що більшість словацького народу сприймали вступ угорських військ як міжнародну допомогу брательному пролетаріату, а не як військове втручання з метою примусового повернення Словаччини під контроль Будапешта. Бійці Червоної Армії ж доволі прямо озвучували перевагу націоналістичної позиції над класовою «Ми передусім угорці, а вже потім комуністи» [Đurišin, 2010, s. 375].

Окрім військової переваги, успіху угорських військ сприяли неукомплектованість і поганий моральний стан чехословацької армії. Територіальне просування угорської армії в гліб Словаччини вимагало швидкого втручання з боку великих держав. Антанта, однак, не мала достатньо сильної армії, і боротьба між чехословацькою та угорською армією продовжувалась (із застосування артилерії, авіації та бронепоездів) [Michela, 2009, s. 35]. Цікаво, що в Празі вирішили використати ці невдачі як

політичну карту, за допомоги якої можна було виправдати нові територіальні претензії. Так вже 5 червня 1919 р. Т. Г. Масарик запропонував Е. Бенешу узгодити на Паризькій мирній конференції окупацію правого берега Дунаю між Братиславою і Комарно і перенесення лінії демаркації до м. Вац, що знаходиться всього в 30 км від Будапешта. Т. Г. Масарик навіть розглядав варіант тимчасового заняття Будапешту і вважав актуальним знову підняти перед Паризькою мирною конференцією проєкт «слов'янського коридору» [Dejmek, Kolář, 2001, s. 346; 352].

В цей час Будапешт приступав до реалізації розвитку радянської платформи на території Словаччини. Зайняття цих територій силою викликало занепокоєння Москви й 9 червня 1919 р. радянський комісар закордонних справ Г. В. Чичерін написав телеграму Б. Куну: «Радіостанції повідомляють, що угорські червоні війська окупуєть неугорські території. Чи не було б доречним дати простір для словацької адміністрації на самовизначення, щоб не підбурювати чеський націоналізм?» [Slovenská republika rád. Dokumenty, 1970, s. 117]. Того ж дня Кун поспішив завітати Москву: «Ми здійснили підготовку для проголошення Словацької Радянської республіки. Декларація відбудеться найближчим часом. Наша національна політика – ленінська» [Slovenská republika rád. Dokumenty, 1970, s. 118]. Ймовірно, під «підготовкою» Б. Кун мав на увазі не тільки військове нав'язування угорсько-радянської дійсності словакам, але й адміністративно-ідеологічну підготовку, що велась до того.

Підняте на з'їзді партії 12 червня 1919 року національне питання Б. Кун прокоментував наступним чином: «Ми повинні підходити до пролетаріату інших національностей, що проживають у нашій країні... особливо тактовно, щоб не образити їх національні почуття. Нарешті, як прихильники Федеративної Республіки, ми прагнемо створити систему союзних рад на основі повної національної та культурної автономії, самоврядування та незалежності» [Slovenská republika rád. Dokumenty, 1970, s. 132–133]. Зрозуміло, що національна і культурна незалежність не передбачалася. На нашу думку, в цьому виступі Б. Кун радше дав розпорядження не «перегинати палку» в процесі мадяризації аби не позбутися народної підтримки. Своє бачення словацької «незалежності» Кун висловлював і раніше, зокрема на засіданні урядової ради 2 червня, де він вимагав проголошення Словацької Радянської Республіки, яка була б «невід'ємною частиною соціалістичної республіки Угорщина» [Slovenská republika rád. Dokumenty, 1970, s. 118].

Тим часом по всій території окупованої Словаччини відбувались нові, «чесні» вибори в місцеві ради. Однак варто зауважити, що члени нових рад намагались якнайшвидше легалізувати своє положення. Активне та пасивне виборче право було відібрано у «колишніх експлуататорів», торговців та духовенства. Це значно зменшувало «демократичність» таких виборів, однак ще більш

яскравим прикладом контролю угорськими активістами виборчого процесу були вибори 12 червня у Кошице. Тоді за офіційного проугорського кандидата проголосувало понад 80% виборців, близько 15% – нейтральні голоси та ніхто не був явно проти [Slovenská republika rád. Dokumenty, 1970, s. 124–125]. Насправді такі результати важко ототожнювати з чесним волевиявленням народу.

Таким чином, головними мотивами угорської політики на словацьких землях було бажання відновити довоєнні кордони, посилити власний міжнародний вплив та послабити позиції чехів через зрив їхнього зближення з словаками. Український дослідник О. Кравчук наголошує також на тому, що однією з причин було також бажання поширити вогонь радянської революції на нові території [Кравчук, 2007, с. 44]. Однак, на наш погляд, в цей час в Будапешті націоналістичні інтереси переважали над ідеологічними.

16 червня було ініційовано проголошення Словацької Радянської Республіки зі столицею у місті Пряшів. 16 червня було невинною датою. В цей день в місто з'їхалась велика кількість населення з околиць Пряшева на базар. Тому звістка про створення СРР повинна була поширитись по сусіднім містечкам та селам. 16 червня о 1 годині відбувся багатотисячний мітинг, на якому були присутні керівники словацької та чеської секцій Соціалістичної партії Угорщини [Мар'яна, 1959, с. 353].

На думку окремих істориків, СРР хоча і була створена з ініціативи та за підтримки УРР, у посадових осіб Революційної урядової ради при СРР могли бути власні уявлення про плани, політику та завдання СРР, що могло не відповідати мотивам угорських чиновників [Viator, 1969, s. 30].

На мітингу в Пряшеві був обраний Тимчасовий революційний виконавчий комітет, який переніс свою діяльність в Кошице. 17 червня 1919 р. очільник радянського уряду в Словаччині А. Яноушек надіслав радіограму міністру закордонних справ Чехословаччини, в якій йшла мова про створення СРР, а також про прагнення словаків існувати з чехами в одній незалежній державі [Худанич, 1983, с. 136].

Для ефективної діяльності новоутвореної держави необхідні були зміни в адміністративному апараті. На засіданні Тимчасового революційного виконавчого комітету 20 червня 1919 р. була створена Словацька революційна урядова рада на чолі з чеським комуністом А. Яноушеком. Він виконував також (спільно з Е. Пором) і обов'язки міністра закордонних справ. Всього було створено 11 комісаріатів за угорським взірцем: закордонних справ, війни, фінансів, внутрішніх справ, сільського господарства, торгівлі та залізниць, правосуддя, націоналізації та соціалістичного виробництва, освіти, громадського постачання, охорони здоров'я та соціальної справедливості, кожен з яких очолювали два комісари [Мар'яна, 1970, с. 8]. Військовий комісаріат очолював Я. Ваврик і Г. Ковач, комісаріат фінансів – Й. Гамзік та В. Боян, комісаріат внутрішніх справ – Ф. Фегер та Й. Слук, комісаріат сільського господарства – Ш. Мокраш та

Й. Чапаї, комісаріат торгівлі та залізниць – Я. Хіросік та Й. Вареча, комісаріат правосуддя – М. Унар та В. Черні, комісаріат націоналізації та соціалістичного виробництва – С. Чапо та Г. Флейшер, комісаріат освіти – В. Шук та Е. Кромпашкі, а комісаріат громадського постачання – Ш. Стехлік, комісаріат охорони здоров'я та соціальної справедливості – Л. Якаб [Durišin, 2010, s. 381].

Невдовзі Словацький радянський уряд приступив до проведення реформ, подібних до тих, що раніше відбулися в УРР. Зокрема, було введено загальне виборче право [Госіоровський, 1954, с. 127] (з деякими обмеженнями, про які ми згадували раніше), видано розпорядження про націоналізацію промисловості, банків, поміщицьких та церковних землеволодінь розміром понад 50 га. Однак земля не була поділена між селянами, тому що на ній створювались державні господарства і виробничі товариства сільськогосподарських робітників і найбідніших селян. Були видані декрети про 8-годинний робочий день, збільшення заробітної плати, звільнення селян від податків і т. д. [Мар'яна, 1970, с. 8].

У молодій радянській республіці не могли оминати стороною питання земельної реформи, яка була впроваджена постановою уряду від 23 червня. Згідно з постановою, експропріації підлягали всі володіння розміром понад 100 ютар (1 ютар – приблизно 0,5 га), якщо земельні ділянки знаходилися в одному місці, і понад 300 ютар, якщо вони були розташовані в різних місцях. На експропрійованій землі, що стала власністю держави, створювались державні господарства і виробничі товариства робітників і селян.

Простежимо деякі аспекти цієї політики експропріації на прикладі м. Кошице. Згідно з нормативними актами Кошицької дирекції (ради), перш за все це стосувалось всіх оптовиків та тих роздрібних торговців, які мали понад 10 працівників. Потім всі інші повинні були негайно провести інвентаризацію статків під наглядом «місцевого профспілкового довіреного», який за погодженням із працівниками та власником визначав ціну продажу. Окрім того, будь-яка особа, яка мала у своєму розпорядженні більше від необхідного запасу, повинна була повідомити про це не пізніше 48 годин після опублікування цього положення. Це зобов'язання поширювалось і на тих, хто мав під вартою чужі припаси [Slovenská republika rád. Dokumenty, 1970, s. 137–138]. Звичайно, це викликало широкий простір для зловживань, а також справедливе невдоволення тих людей, які попадали під цю вимушену експропріацію. Дотримання порядку та охорона цих політичних надбань вимагали створення правоохоронного та військового сектору.

Радянський уряд Словаччини приступив до створення словацької Червоної армії. 21 червня 1919 р. був прийнятий її «організаційний статут», в основу якого був покладений статут угорської ЧА, а 24 червня її головнокомандувачем був призначений Ф. Мюнніх – політичний комісар 6-ої дивізії угорської ЧА (який також мав революційний досвід в

Радянській Росії). В обов'язки ЧА входив захист інтересів суспільства від зовнішнього і внутрішнього ворога. Після завершення призову було наказано провести загальну мобілізацію, враховуючи той факт, що через тиск Антанти СРР буде піддана небезпеці у випадку відступу Угорської ЧА [Kissling, 1969, s. 117].

Було прийнято рішення урядової ради про мови, згідно з яким «кожна нація мала право користуватись своєю рідною мовою». Окремі дослідники вважають, що усі мови, включаючи діалекти, були визнані рівними [Michela, 2009, s. 133]. Однак ми розуміємо, що націоналістичні погляди Будапешта передбачали посилення мадяризації краю. Це наочно ілюструється на прикладі періодики того часу. Загалом, у СРР із десяти існуючих періодичних видань словацькою мовою видавалися тільки два. Дрібніші форми друкованої продукції – листівки та плакати, що були створені за часів існування СРР засвідчують таке співвідношення: 85 – угорською мовою, 1 – німецькою мовою, 12 – двомовні (угорська та словацька) і тільки 2 – словацькою мовою [Kučta, 1989, s. 431].

Реальна рівноправність та однакове політичне значення словацької та угорської мов мала суто декларативний характер, адже в цілях Угорщини було не допомогти Словаччині отримати довгоочікувану незалежність, а повернути її в лоно своєї політики.

Школи та навчальні заклади також були націоналізовані. Швидко готувались нові підручники, а друк та розповсюдження преси були централізованими. Вже під час канікул 1919 р. мала відбутися ідеологічна підготовка вчителів, на якій вони мали вивчити основні твори марксизму-ленінізму, історію освіти, вибрані глави конституційного права радянської держави.

Ідеологічний вплив планувалось проводити і через новостворені газети. Зокрема, з 15 червня починає виходити Кошицька «Червона газета». На її сторінках описувалися успіхи Угорської Червоної армії на сході Словаччини, роз'яснювався зміст Декларації Словацької Республіки, пояснювалося чому угорські соціалісти – єдина справедлива сила, на яку може опертися словацький народ [Džujko, 2019, s. 180].

Суди було скасовано, а жандармерію та поліцію замінили на так звану «Червону гвардію». Після вступу угорських військ на територію Словаччини за наказом Будапешта були сформовані військові трибунали. Вони склалися з очільника, судового уповноваженого та кількох суддів, яких обирали ради солдатів, робітників та селян [Klimko, 1979, s. 100]. Встановлювались жорсткі покарання за проступки. Наприклад, смертна кара передбачалась за зраду, повстання, вбивство чи навіть грабж або спричинення повені [Slovenská republika rád. Dokumenty, 1970, s. 40].

Члени словацького революційного уряду здійснили низку заходів для підтримки диктатури пролетаріату. Вони організували акції протесту проти рішення мирної конференції в Кошице та Лученці, оголосили загальну мобілізацію 27 червня та

звернулись до чехословацьких солдатів не воювати з урядом Словаччини. Під тиском імперіалістичних держав угорська ЧА почала окупувати територію Словаччини 30 червня. У цій ситуації подальше існування Словацької республіки стане неможливим [Holotik, 1975, s. 79].

Одразу після проголошення Словацької Радянської Республіки, румунська і чехословацька армії перейшли в наступ. Угорський уряд розумів, що Радянська Росія не протягне «руку допомоги» (яка зайнята Громадянською війною та війною з Польщею). Це змусило Угорщину приступити до перемовин. Її представники погодились вивести війська зі словацької території, однак вимагали виводу румунських військ від Тиси на схід. 24 червня між УРР та Чехословаччиною було проголошено перемир'я.

1 липня в Братиславі нарком П. Агостон домовився з генералом Міттельхаусером про припинення вогню та умови виведення Угорської ЧА з території Словаччини [Šolc, 1969, s. 82]. Відступ угорських військ за чехословацько-угорську демаркаційну лінію 5 липня 1919 р. став початком кінця СРР [Госіоровський, 1954, с. 130].

Водночас як вірно відзначає словацький історик М. Шмігель, Словацька Радянська Республіка була маріонетковою державою та сліпо копіювала угорський досвід – від структури судів, органів державної влади, армії до рівня заробітної плати робітників [Шмігель, 2017, с. 171]. Доказом цього є той факт, що уряд СРР не виступав на міжнародній арені, а про існування такого державного утворення Б. Кун у своїх телеграмах в Париж навіть не згадував. Після відступу Червоної Армії СРР не чинила жодного збройного опору і жодна соціальна верства словацького суспільства не стала на захист «пролетарської революції». Уряд цієї маріонеткової держави 1 липня 1919 р. покинула територію Словаччини разом з угорськими військами та переїхав до Угорської Радянської Республіки [Šolc, 1969, s. 82]. Останні залишки радянської республіки були ліквідовані чехословацькими підрозділами 7 липня 1919 р. [Slovensko. Vojenska kronika, 2007, s. 93]. СРР припинила своє існування, не протримавшись й повних три тижні.

Висновки. Угорська Радянська Республіка активно сприяла поширенню комунізму на сусідніх територіях. Вона планувала зберегти панування Угорщини на словацьких землях шляхом військової інтервенції та формування маріонеткового державного утворення. Цьому передувала активна пропагандистська та ідеологічна політика, започаткована ще до проголошення Угорської Радянської Республіки. Досягнення націоналістичних інтересів можна було прискорити прикрившись гаслами соціалістичної революції та допомоги «братньому народу» від словацьких та чеських капіталістів. Ці плани були реалізовані під час проголошення Словацької Радянської Республіки у червні 1919 р. З перших днів свого існування ця маріонеткова держава сліпо копіювала угорський досвід реформ та не відповідала цілям національно-визвольної боротьби словацького народу. Вважаємо, що спроба

Угорщини реалізувати словацький «радянський експеримент» зазнала краху через відсутність підтримки з боку словацького народу та несприятливого для місцевих комуністів міжнародного фактору.

Список використаних джерел

- Ádám, M., 1999. *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről (1918 – 1919)*. K. I., Budapest, Akadémiai Kiadó, 395 old.
- Dejmek J., Kolář Fr., 2001. *Československo na pařížské mírové konferenci 1918 – 1920. Svazek I (listopad 1918 - červen 1919)*, Praha, 390 s.
- Đurišin, M., 2010. K otázke štátoprávneho postavenia Slovenskej Republiky Rád v roku 1919, *Študentska vedecka konferencia. Zborník príspevkov*, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 371–385.
- Đurišin, M., 2011. Prouhorské štátoprávne a národnopolitické koncepcie na území Slovenska v rokoch 1918 – 1919, *Науковий вісник Ужгородського університету*, серія «Історія», вип., 27, 2011. с. 92–103.
- Džujko, J., 2019. Zabudnuté Tlačové Orgány Slovenskej Republiky Rád, *Dejiny*, 2, s. 180–181.
- Furmanik, M., 2014. Slovenská republika rád na Spiši. In *Z minulosti Spiša XXII: ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči* / zost. Ivan Chalupecký, Levoča : *Spišský dejepisný spolok*, s. 135–148.
- Holotik, L., 1975. Význam Slovenskej republiky rád a hodnotenie jej vzniku a činnosti, *Nové obzory* 17, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum SRR v Prešove, s. 63–82.
- Hronský, M., 2001. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*, Bratislava: Literárne informačné centrum, s. 327.
- Irmanová, E., 2002. *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Ústí nad Labem: Albis International, 409 s.
- Kissling, E., 1969. *A Szlovák Tanácsköztársaság Megalakulása és Működése* [Online]. Доступно: http://acta.bibl.u-szeged.hu/17706/1/tanarkepzo_1969_1_109-120.pdf (дата звернення 28.04.2020).
- Klimko, J., 1979. *Slovenská republika rád*, Bratislava, 221 s.
- Kučma, I., 1989. Sociálna komunikácia Slovenskej republiky rád, *Sociológia*, roč.21. č. 4. s. 432–437.
- Martinska deklarácia, *Dokumenty slovenskej narodnej identity a štatnosti*, Bratislava, 1998, zv. I., s. 513–514.
- Michela, M., 2009. *Pod heslom integrity: slovenska otázka v politike Maďarska 1918 – 1921*, Bratislava: Kalligram, 270 s.
- Romsics, I., 2006. *Trianonská mierová zmluva*, Bratislava: Kalligram, 240 s.
- Rychlík, J., 1997. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-Slovensko vztahy 1914 – 1945*, Bratislava: AEP, 360 s.
- Slovenská republika rád. Dokumenty* / zost. György Milei, Anton Smutný, 1970, Bratislava: Epoque, 252 s.
- Slovensko. Vojenská kronika* / V. Segeš a kol., 2007, Bratislava: Perfekt, a. s., Vojenský historický ústav, 200 s.
- Šolc, J., 1969. *Slovensko rozdelené 1919*, Bratislava, 140 s.
- Švorc, P., 1999. Prouhorské integračné snahy na území Slovenska na konci roku 1918, *Historický časopis*, roč. 47. č. 1.
- Tajták, L., 1972. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, s. 31–64.
- Victor, M., 1969. *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*, Bratislava: Epoque, 51 s.
- Госіоровський, М., 1954. *До історії словацького робітничого руху*, Пряшів: Видавництво культурного союзу українських трудящих, 190 с.
- Лебов, М., 1959. *Венгерская советская республика 1919 года*, Москва: Соцэргиз, 274 с.
- Марьяна, В., 1959. Великая Октябрьская социалистическая революция и развитие революционного движения в Словакии в 1918–20 гг., *Из истории революц. движения народов Чехословакии: сборник статей*, Москва: Изд-во АН СССР, с. 307–387.
- Марьяна, В., 1970. Первый опыт создания пролетарского государства в Чехословакии, *Советское славяноведение*, №4, с. 3–13.
- Пеганов, А., 2015. Чехословакия в политике Будапешта на завершающем этапе Великой войны (от Белградского перемирия 1918 г. до Трианонского мира 1920 г.). *Первая мировая война в судьбах народов Центральной и Юго-Восточной Европы*, с. 555–578.
- Худанич, В., 1983. Создание Словацкой Советской Республики – воплощение ленинских идей социализма, *Великий Октябрь и Венгерская советская республика*, Москва: Наука, с. 131–139.
- Шмигель, М., 2017. Наследники великой революции – Венгерская и Словацкая Советские республики. [Online]. Доступно: <https://lib.vsu.by/jspui/bitstream/123456789/10785/1/168-172.pdf> (дата звернення: 28.04.2020).
- Шніцер І. *Мартиньська декларація 1918 року та її місце в історії словацького народу*, Ужгородські словацькі наукові читання: історія, культура, політика, право, Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. с. 30–36.

References

- Ádám, M., 1999. *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről (1918 – 1919)*. K. I., Budapest, Akadémiai Kiadó, 395 old. (in Hungarian).
- Dejmek J., Kolář Fr., 2001. *Československo na pařížské mírové konferenci 1918 – 1920. Svazek I (listopad 1918 - červen 1919)*, Praha, 390 s. (in Czech).
- Dubrovin, I., 2018. *Vengerskaja Soveckaja Respublika: vzlet i padenie mirovoj revoljucii*. [Hungarian Soviet Republic: the rise and fall of the world revolution]. [Online]. Dostupno: <https://regnum.ru/news/polit/2457218.html> (data zvernennja: 1.05.2020). (in Russian).
- Đurišin, M., 2010. K otázke štátoprávneho postavenia Slovenskej Republiky Rád v roku 1919, *Študentska vedecka konferencia. Zborník príspevkov*, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 371–385. (in Slovakian).
- Đurišin, M., 2011. Prouhorské štátoprávne a národnopolitické koncepcie na území Slovenska v rokoch 1918 – 1919, *Науковий вісник Ужгородського університету*, серія «Історія», вип., 27, 2011. с. 92–103. (in Slovakian).
- Džujko, J., 2019. Zabudnuté Tlačové Orgány Slovenskej Republiky Rád, *Dejiny*, 2, s. 180–181. (in Slovakian).
- Furmanik, M., 2014. Slovenská republika rád na Spiši. In *Z minulosti Spiša XXII ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči* / zost. Ivan Chalupecký, Levoča : *Spišský dejepisný spolok*, s. 135–148. (in Slovakian).
- Ghosiorovskij, M., 1954. *Do istoriji slovackjogho robitnychogho rukhu* [To the history of the Slovak labor movement], Prjashiv: Vydavnyctvo kuljturnogho sojuzu ukrajinsjkykh trudjashhykh, 190 s. (in Ukrainian).

- Holotik, L., 1975. Význam Slovenskej republiky rád a hodnotenie jej vzniku a činnosti, *Nové obzory* 17, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum SRR v Prešove, s. 63–82. (in Slovakian).
- Hronský, M., 2001. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*, Bratislava: Literárne informačné centrum, 327 s. (in Slovakian).
- Hudanich, V., 1983. Sozdanie Slovackoj Soveckoj Respubliki – voploshenie leninskih idej socializma, Velikij Oktjabr' i Vengerskaja sovetskaja respublika [The creation of the Slovak Soviet Republic – the embodiment of Leninist ideas of socialism], Moskva: Naukas. s. 131–139. (in Russian).
- Imranová, E., 2002. *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Ústí nad Labem: Albis International, 409 s. (in Slovakian).
- Kissling, E., 1969. *A Szlovák Tanácsköztársaság Megalakulása és Működése* [Online]. Доступно: http://acta.bibl.u-szeged.hu/17706/1/tanarkepzo_1969_1_109-120.pdf (дата звернення 28.04.2020) (in Hungarian)
- Klimko, J., 1979. *Slovenská republika rád*, Bratislava, 221 s. (in Slovakian).
- Kravchuk, O., 2007. *Natsional'na polityka Chekhoslovats'koyi respubliki. 1918 – 1929 rr.* [National policy of the Czechoslovak Republic. 1918 – 1929], Vinnytsya: PP «Edel'veys i K», 248 s. (in Ukrainian).
- Kučma, I., 1989. Sociálna komunikácia Slovenskej republiky rád, *Sociológia*, roč. 21, č. 4, s. 432–437. (in Slovakian).
- Lebov, M., 1959. *Vengerskaja sovetskaja respublika 1919 goda* [Hungarian Soviet Republic of 1919], Moskva: Socjkgiz, 274 s. (in Russian).
- Mar'ina, V., 1959. Velikaja Oktjabr'skaja socialisticheskaja revoljucija i razvitie revoljucionnogo dvizhenija v Slovakkii v 1918 – 20 gg., Iz istorii revoljuc. dvizhenija narodov Chechoslovakii: sbornik statej [The Great October Socialist Revolution and the development of the revolutionary movement in Slovakia in 1918 – 20, From the history of the revolution. movements of the peoples of Czechoslovakia: a collection of articles], Moskva: Izd-vo AN SSSR, s. 307–387. (in Russian).
- Mar'ina, V., 1970. Pervyj opyt sozdaniya proletarskogo gosudarstva v Chechoslovakii, *Sovetskoe slavjanovedenie*, №4 [The first experience of creating a proletarian state in Czechoslovakia, *Soviet Slavic Studies*], s. 3–13. (in Russian).
- Martinska deklaracia, *Dokumenty slovenskej narodnej identity a štatnosti*, Bratislava, 1998, Zv. I, s. 513–514 (in Slovakian).
- Michela, M., 2009. *Pod heslom integrity: slovenska otazka v politike Maďarska 1918 – 1921*, Bratislava: Kalligram, 270 s. (in Slovakian).
- Peganov, A., 2015. Chechoslovakija v politike Budapeshta na zavershajushhem jetape Velikoj vojny (ot Belgradskogo peremirija 1918 g. do Trianonskogo mira 1920 g.). Pervaja mirovaja vojna v sud'bah narodov Central'noj i Jugo-Vostochnoj Evropy [Czechoslovakia in the politics of Budapest at the final stage of the Great War (from the Belgrade Armistice of 1918 to the Trianon Peace of 1920).], s. 555–578. (in Russian).
- Romsics, I., 2006. *Trianonská mierová zmluva*, Bratislava: Kalligram, 240 s. (in Slovakian).
- Rychlík, J., 1997. Češi a Slováci ve 20. století. Česko-Slovensko vztahy 1914 – 1945, Bratislava: AEP, 360 s. (in Czech).
- Shmigel', M., 2017. Nasledniki velikoj revoljucii – Vengerskaja i Slovackaja Sovetskije respubliki. [Heirs of the Great Revolution – Hungarian and Slovak Soviet Republics]. [Online]. Dostupno: <https://lib.vsu.by/jspui/bitstream/123456789/10785/1/168-172.pdf> (data zvernennya: 28.04. 2020). (in Russian).
- Slovenská republika rád. Dokumenty* / zost. György Milei, Anton Smutný, 1970, Bratislava: Epoque, 252 s. (in Slovakian).
- Slovensko. Vojenská kronika* / V. Segeš a kol., 2007, Bratislava: Perfekt, a. s., Vojenský historický ústav, 200 s. (in Slovakian).
- Shnicer I. *Martynsjka deklaracija 1918 roku ta jiji misce v istoriji slovackogho narodu*, Uzhhorodskij slovackij naukovij chytannja: istorija, kul'tura, polityka, pravo, Uzhhorod: Polighrafcentr «Lira», 2014, s. 30–36. (in Ukrainian).
- Šolc, J., 1969. *Slovensko rozdelené 1919*, Bratislava, s. 140. (in Slovakian).
- Švorc, P., 1999. Prouhorské integračné snahy na území Slovenska na konci roku 1918, *Historický časopis*, roč. 47. č. 1. (in Slovakian).
- Tajták, L., 1972. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, s. 31–64. (in Slovakian).
- Vietor, M., 1969. *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*, Bratislava: Epoque, 51 s. (in Slovakian).

SUMMARY

THE HUNGARIAN FACTOR IN THE ESTABLISHMENT OF THE SLOVAK SOVIET REPUBLIC OF 1919

Yana Berdar

Postgraduate Student of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

This article traced the situation in the Slovak lands in 1919. The author proposes an approach that departs from the dominant assessments in Soviet historiography of a puppet state formation in the Slovak Soviet Republic form. An attempt is made to consider these political processes through the prism of Hungary's efforts to keep the Slovak lands under its influence. Hungary's desire to restore its historical borders is substantiated, and the lack of objective opportunities for Budapest to implement this plan is emphasized. The author emphasizes Slovaks' self-consciousness and their rapprochement with the Czechs, which is reflected in the Martin Declaration. Considerable attention is paid to the issue of Hungary's creation of an ideological basis for keeping Slovaks in its political orbit. Based on other authors' analysis of documents and works, Budapest has to plan this action for a long time. The article pays considerable attention to the military conflict between Hungary, Romania, and Czechoslovakia and the influence of the Entente countries on it. The process of the Slovak Soviet Republic proclamation on June 16, 1919, in Presov is considered. Attention is drawn to the preparation of this process as part of the Hungarian Soviet Republic's foreign policy. It is analyzed that the Hungarian nationalist factor prevailed over the class views of the Hungarian socialists.

The article describes the newly created state's main reforms, especially the importance of language policy, expropriation of property, and the creation of law enforcement agencies. Attention is paid to the role of periodicals and their language policy. In conclusion, the Slovak Soviet Republic's dependence on the Hungarian Soviet Republic is proved, the last days of its existence are characterized. It is concluded that such a rapid course of the socialist system was doomed to failure due to the lack of social support from the Slovak population for adverse international factors.

Keywords: *Slovak Soviet Republic, Hungarian Soviet Republic, Czechoslovakia, Bela Kun, Mihai Karoi, Antonin Janoušek, Red Army.*